

Kiedy Edward J. Hackett (1990) ukuł termin „kapitalizm akademicki”, polski system nauki i szkolnictwa wyższego wchodził w nową epokę. Początek transformacji kapitalistycznej odcisnął silne piętno na kształcie systemu. Nastąpiła głęboka przemiana struktury nauki i szkolnictwa wyższego zorganizowanych jeszcze w realnym socjalizmie i dostosowanie systemu do nowej rzeczywistości. Na pierwszy plan wysunęła się gwałtowna ekspansja prywatnych (formalnie) nie nastawionych na zys instytucji oraz odpłatnego publicznego szkolnictwa wyższego. Jej zadaniem było wchłonięcie rosnącego i w dużej mierze niezaspokojonego popytu na edukację wyższą. Przemiany były jednak znacznie głębsze i sięgały samych fundamentów systemu: socjalistyczne szkolnictwo wyższe miało przetrwać się w kapitalizm akademicki. Poważny spadek finansowania publicznego, które w socjalistycznej Polsce rzadko kiedy było na zadowalającym poziomie, nastąpił na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Podobnie jak inne obszary sektora publicznego, szkolnictwo wyższe i nauka przeszły przez głęboką „terapię szokową”.

Niemniej jednak warunki powstania kapitalizmu akademickiego w Polsce różniły się wyraźnie od tych, które występowały w klasycznych opisach tego zjawiska. Po pierwsze, w klasycznych ujęciach kapitalizm akademicki rozwijał się w otoczeniu centralnych gospodarek kapitalistycznych. Polska i inne gospodarki regionu przechodziły natomiast z peryferii radzieckiej gospodarki-świata na peryferie kapitalistycznego systemu-świata. Po drugie, system kapitalistyczny w krajach, w których rozwijał się kapitalizm akademicki miał już długą historię. Polski system nauki i szkolnictwa wyższego u progu lat dziewięćdziesiątych był związany z centralnie planowaną gospodarką socjalistyczną. Po trzecie, w krajach centralnych szkolnictwo wyższe i nauka od dawna pozostawały w związku z kapitałem i odpowiadały na jego potrzeby. W Polsce system ten miał stabilne powiązanie z sektorem przemysłowym, który wkrótce miał zniknąć w wyniku zamykania fabryk, restrukturyzacji i prywatyzacji. Po czwarte, instytucje akademickie w krajach centralnych od dawna przechodziły proces umasowienia, a polski system, mimo socjalistycznych obietnic, wciąż znajdował się w elitarnym stadium dostępu.

Niniejsze badanie obrało za cel wyjaśnienie specyfiki powstania i rozwoju szczególnej formy kapitalizmu w sferze nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce w okresie od 1990 roku do 2021 roku. Zadaniem projektu jest stworzenie nowej teorii, pozwalającej w systematyczny sposób ująć dynamikę rozwoju polskiego kapitalizmu akademickiego. Cele uzupełniające obejmują natomiast badanie roli organizacji międzynarodowych (takich jak OECD i Bank Światowy) w powstaniu kapitalizmu akademickiego w Polsce, roli i skali oporu akademików i studentów wobec wdrażanych zmian, jak również znaczenia dużych komercyjnych wydawców akademickich w kształtowaniu polityki naukowej w sektorze.

Peryferyjny kapitalizm akademicki jest rozumiany tutaj jako system o określonej konfiguracji stosunków między państwem, rynkiem a szkolnictwem wyższym o odmiennych od centralnych warunkach i wzorach produkcji. Jego rozwój zależy od dyskursu organizacji międzynarodowych, jak i centralnych systemów nauki i szkolnictwa wyższego. Peryferyjny kapitalizm akademicki jest też podatny na oddziaływanie przez kapitał międzynarodowy, instrumentalizujący dla swoich celów działania w jego obrębie.

W ramach projektu zaplanowano realizację szeroko zakrojonego badania empirycznego, które pozwoli na zgromadzenie materiału zasilającego formułowanie teoretycznych uogólnień. W trakcie badania wykonanych zostanie 28 studiów przypadku organizacji pośredniczących w ustanawianiu stosunków kapitalistycznych w sektorze (m.in. agencji rankingowych, komercyjnych wydawców akademickich czy firm konsultingowych) oraz instytucji akademickich. Przeprowadzonych zostanie 112 wywiadów z ekspertami oraz przedstawicielami różnych części systemu nauki i szkolnictwa wyższego (kadry kierowniczej badanych instytucji, jak również przedstawiciele związków zawodowych). Powstaną również dwie bazy danych. Pierwsza, zawierająca informacje o protestach w sektorze w badanym okresie. Druga, dotycząca stopnia koncentracji publikacji polskich naukowców w kanałach publikacyjnych głównych komercyjnych wydawców akademickich.

W efekcie przeprowadzenia rozległych badań projekt pozwoli na zgromadzenie systematycznej wiedzy dotyczącej sposobów funkcjonowania kapitalistycznej rzeczywistości polskiego szkolnictwa wyższego i nauki. Przedstawieni zostaną również główni aktorzy i główne narracje, odpowiedzialne za kształt, który przybrał rozwój kapitalizmu akademickiego w tym kraju. Dowiemy się w jaki sposób kształtowała się polityka publiczna obliczona na przekształcenie tego sektora w sprawnie funkcjonujący kapitalizm akademicki, kto odpowiadał za rozwijane w niej dyskursy, jaki wpływ na nie miały organizacje międzynarodowe w rodzaju OECD czy Banku Światowego, w jaki sposób studenci i pracownicy akademicy opierali się wprowadzanym zmianom czy wreszcie, jaką rolę w kształtowaniu jego obecnej postaci odegrał prywatny kapitał skoncentrowany przede wszystkim w sektorze dużych akademickich komercyjnych wydawnictw. Dowiemy się ponadto w jakim stopniu i dlaczego powstała w Polsce postać kapitalizmu akademickiego różni się od tego, który rozwijał się w krajach centrum kapitalistycznego systemu-świata. Badanie umożliwi wyjście poza nieproduktywną opozycję w dyskusjach o zmianach sektora między liberalnymi modernizatorami, chcącymi kopiować gotowe rozwiązania z krajów centralnych, a konserwatywnymi przeciwnikami podporządkowywania „polskiej nauki” Zachodnim wzorcom.